

отношений индивидуального образа "я" личности и абстрактного образа представителя своей этнокультуры (на примере исследования идентичности личности татар и славян севавтопольского региона) // Горизонты образования : Психология. Педагогика. – 2013. – №2 (38). -- С. 78-86.

8. Барашева Д.Е. Психологические особенности гендерной идентификации личности сотрудника ОВД / Д.Е. Барашева, Е.А. Мартыненко // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць / Ун-т менедж. освіти НАПН України ; [редкол. : О.Л. Онуфрієва та ін.]. – К., 2005. – Вип. 3 (16) / [голов. ред. В.В. Олійник]. – 2011. – С. 181-188

9. Барашева Д.Е. Проблема гендерной идентификации личности сотрудника ОВД / Д.Е. Барашева, Е.А. Мартыненко // Гендерна мапа Центрально-Східної Європи : м-ли міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 21-22 квітня 2011 р.) / [редкол. : Н.Д. Світайло, В.П. Павленко]. – Суми : Сумський державний університет, 2011. – С. 98-102.

УДК 159.923.33:377 – 051

ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ АДАПТАЦІЇ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ДО ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Бебеза Л.Є.

У статті представлено теоретичну модель соціально-психологічної адаптації практичних психологів до діяльності у професійно-технічних навчальних закладах, розглянуто п'ять стратегій соціально-психологічної адаптації практичних психологів професійно-технічних навчальних закладів.

Ключові слова: модель, моделювання соціально-психологічної адаптації практичних психологів професійно-технічних навчальних закладів, стратегії адаптації практичних психологів.

В статье представлена теоретическая модель социально-психологической адаптации практических психологов к деятельности в профессионально-технических учебных учреждениях, рассмотрены пять стратегий социально-психологической адаптации практических психологов профессионально-технических учебных учреждений.

Ключевые слова: модель, моделирование социально-психологической адаптации практических психологов профессионально-технических учебных учреждений, стратегии адаптации практических психологов.

A theoretical model of socio-psychological adaptation of psychologists to work at vocational schools has been represented, five strategies of socio-psychological adaptation of practicing psychologists of vocational schools have been considered.

Keywords: model, modeling socio-psychological adaptation of psychologists at vocational schools, strategies of practicing psychologists' adaptation.

Постановка проблеми. Нові соціально-економічні зміни на ринку праці, умови сучасного виробництва, підвищення вимог до якості товарів і послуг зумовлюють більш високі вимоги до якості професійної підготовки робітничих кадрів, до рівня їх професіоналізму та конкурентноспроможності, спонукають до розв'язання актуальних проблем сучасної системи професійно-технічної освіти. Проблема адаптації особистості до викликів сучасного життя стає вкрай актуальною. Окрім того, економічна ситуація на ринку праці вимагає від навчальних закладів швидкого реагування на соціальні потреби у висококваліфікованих працівниках, внесення необхідних змін у зміст навчання, знаходження нових форм взаємодії педагогічних працівників з учнями, які допомагають їм швидше адаптуватись до соціальних змін і вимог робітничих професій. Тому в професійно-технічних навчальних закладах останнім часом активно впроваджується психологічна служба.

Мета статті. Розробити та проаналізувати теоретичну модель адаптації практичних психологів до діяльності у професійно-технічних навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес соціально-психологічної адаптації особистості містить не лише конструювання способів засвоєння операційної сторони діяльності та моделей взаємодії із соціальним середовищем, це процес поетапного вирішення низки протиріч між соціально-професійними вимогами, що ставляться до особистості практичного психолога та бажанням і можливостями їх реалізації, процес формування професійної і рольової ідентичності.

У площині зазначеної проблеми особливого значення набуває питання побудови "моделі адаптації практичних психологів професійно-технічних навчальних закладів".

Сутність поняття "модель" розглядали у філософії В. В. Москаленко, В. О. Штофф, А. І. Уємов, у професійній педагогіці – С. С. Ізбаш, А. Т. Ростунов, у психології – Л. М. Карамушка, С. Д. Максименко, В. Г. Панок, Г. В. Суходольський.

Ці та інші наукові розвідки свідчать, що під моделлю в науці розуміють штучно створений об'єкт у вигляді схеми, креслення, логіко-математичних формул, фізичної конструкції і т.п., котрий, як тотожний досліджуваному об'єкту, відображає та відтворює в простому, зменшеному вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки та відносини між елементами об'єкту, що досліджується [1]. Побудова моделей у психології має свої специфічні особливості, які полягають у тому, що основними елементами моделі можуть бути окремі особистості, соціальні групи, соціальні спільноти, поєднані міжособистісними зв'язками і взаєминами.

В. С. Пікельна моделювання визначає як:

- метод наукового дослідження;
- основа розробки нової теорії;
- механізм визначення перспективи розвитку [3].

Дослідниця запропонувала таку класифікацію функцій моделей:

- нормативна функція, що дозволяє співставити явище (процес) з іншим, більш дослідженим;
- систематизуюча функція (дозволяє розглядати дійсність в сукупності);
- конкретизуюча функція (дозволяє розробити і об'рунтувати теорію);
- пізнавальна функція (спрямована на розгляд наукових та прикладних завдань) [3].

Науково-теоретичний аналіз проблеми адаптації особистості дає методологічну підставу для вирішення проблем, серед яких важливішими виявляються: особливості взаємодії особистості і колективу, вплив соціально-психологічних чинників на цей процес; безперервність та наступність механізмів адаптації полягає у тому, що формування соціально-психологічної адаптованості особистості на кожному наступному етапі містить в собі загальнотеоретичні та спеціальні знання і вміння, отримані на попередньому етапі; кожний наступний етап є розвитком попереднього з якісно новими утвореннями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нами проаналізовано низку наукових праць, присвячених підготовці практичних психологів до діяльності у навчальних закладах (Ю. Г. Долінська, С. Д. Максименко, В. Г. Панок, Н. В. Пророк, Н. В. Чепелева, Ю. М. Швалб), проблемам формування і розвитку особистісних і професійних якостей психологів-початківців за допомогою відповідних моделей (О. Ф. Бондаренко, Л. М. Карамушка, Г. В. Ложкін, В. Г. Панок, Н. В. Пророк, О. П. Саннікова). Цей аналіз дозволяє нам зробити висновок про те, що ці моделі розглядають особистість практичного психолога у динаміці її професійного становлення.

Моделювання процесу соціально-психологічної адаптації практичних психологів передбачає побудову такої системи, що може функціонувати аналогічно досліджуваному процесу. Створення моделі – дієвий засіб перевірки повноти теоретичних уявлень. Необхідно зазначити, що при побудові моделі ми враховували особливості і зміст навчально-виховного процесу професійно-технічного навчального закладу: педагогічний і учнівський колективи детермінують дії особистостей і груп як цілісних соціальних систем. Це у свою чергу передбачає, що за певних обставин кожна соціальна система існує як окрема група, а відносно соціально-педагогічного оточення – як єдине ціле.

І. К. Кряжева, вивчаючи проблему соціальної адаптації, зазначає, що "...адаптація передбачає включення особистості у соціальне середовище через отримання статусу, місця в соціальній структурі суспільства..." [2, с. 3-5]. Тому розкриття змісту соціально-психологічної адаптації практичних психологів відбувається через аналіз таких механізмів, як: соціальний статус, положення в колективі, соціально-психологічна роль в системі міжособистісних взаємин.

Усе це уможлиблює об'рунтування моделі соціально-психологічної адаптації практичних психологів до діяльності у професійно-технічних навчальних закладах (рис. 1).

Рис. 1. Модель соціально-психологічної адаптації практичних психологів професійно-технічних навчальних закладів

На підставі викладеного, методу спостереження, досвіду взаємодії з учасниками навчально-виховного процесу професійно-технічних навчальних закладів ми зробили припущення, що соціально-психологічна адаптація практичних психологів професійно-технічних навчальних закладів відбувається за 5 стратегіями:

1. переважно через взаємодію з адміністрацією навчального закладу;
2. переважно через взаємодію з педагогами;
3. переважно через взаємодію з із майстрами;
4. переважно через взаємодію з учнями;
5. переважно через взаємодію з усіма учасниками навчально-виховного процесу.

1 стратегія: "соціально-психологічна адаптація практичного психолога відбувається переважно через взаємодію з адміністрацією". Для директора сучасного професійно-технічного навчального закладу пріоритетним напрямком управління є орієнтація діяльності з освітніх процесів на розвиток особистісного потенціалу кожного учня, самовдосконалення особистості педагога, майстра виробничого навчання і учня; толерантну взаємодію всіх учасників навчально-виховного процесу.

Практичний психолог вивчає й успішно впроваджує у навчально-виховний процес освітнього закладу новітні психолого-педагогічні технології, організовує творчу, продуктивну, професійну взаємодію у колективі.

Керівник закладу будує взаємодію з практичним психологом через сприймання його діяльності, з позиції "замовника психологічних послуг", а не погляду "контролера" оцінки дисципліни і результатів діяльності молодого спеціаліста. У процесі взаємодії із адміністрацією навчального закладу практичний психолог, виступає активнодіючим суб'єктом. У свою чергу, керівник виконує функцію "замовника" виконання необхідного виду роботи практичним психологом. Результатом такої співпраці є узгодження сподівань, очікувань учасників взаємодії, що забезпечується зі сторони практичного психолога реалізацією професійних знань, умінь і навичок; розумінням особистості керівника як партнера, учасника діяльності та комунікації, а зі сторони адміністрації – актуалізацією соціально-психологічного та професійного потенціалу молодого спеціаліста, що формує партнерську модель спілкування.

Спілкування адміністрації з практичним психологом будується на принципах взаєморозуміння і добровільності підпорядкування.

2 стратегія: "соціально-психологічна адаптація практичного психолога відбувається переважно через взаємодію з педагогами", передбачає таку систему діяльності психолога-початківця та педагогічних працівників, для якої характерним є розуміння кожним учасником навчально-виховного процесу індивідуального вкладу у спільну діяльність – розвиток освітнього процесу у навчальному закладі. Педагоги найчастіше звертаються до психолога з вирішення таких проблем як: труднощі у засвоєнні учнями програми навчання; небажання, невміння підлітка вчитися; емоційні, особистісні порушення; конфліктні відносини з іншими підлітками; неефективність професійних умінь, дій учнів; можливості виявлення і розвитку

інтересів, здібностей і схильностей учнів. Тому практичний психолог і педагоги будують такі взаємини, які сприяють продуктивній співпраці, скоординованості зусиль на прийнятті оптимальних рішень, що забезпечує єдність, цілісність психолого-педагогічного розвитку особистості учня.

3 стратегія: "соціально-психологічна адаптація практичного психолога відбувається переважно через взаємодію з майстрами". Професійна діяльність майстра професійно-технічного навчального закладу – важлива складова формування не лише майбутнього спеціаліста тієї чи іншої професії, а й виховання цілісної, гармонійної особистості. В організаційному плані практичний психолог свої професійні зусилля спрямовує на спільне планування, координацію та реалізацію заходів, метою яких є розвиток індивідуальних і соціально-психологічних особливостей учнів у процесі освоєння майбутньої професії. Як свідчить практика, складовими взаємодії практичного психолога і майстра можуть бути психолого-педагогічні консиліуми, семінари-тренінги особистісного зростання для майстрів виробничого навчання, участь у яких дає змогу ознайомитися з психічними властивостями особистості, віковими потребами учнів, з методами психологічного розвантаження під час навчання тощо.

4 стратегія: "соціально-психологічна адаптація практичного психолога відбувається переважно через взаємодію з учнями". Підлітковий період у житті людини характеризується підвищеною сенситивністю до оцінних взаємин з оточуючими людьми і вимогливістю до них; нестійкістю самооцінки, потребою в успіху, соціальному статусі, особистісному спілкуванні; виникненням рольового самовизначення, прагненням до автономності і незалежною поведінкою, новою соціальною позицією, почуттям дорослості, усвідомленням власної значущості і міркуванням над сенсом буття. Першочерговим завданням учнів професійно-технічних навчальних закладів є не тільки вивчення загальноосвітніх навчальних предметів, скільки опанування знань та навичок майбутньої професії, тому учні стикаються з проблемою навчального, соціально-психологічного перевантаження, зумовленим перш за все психологічними причинами: недостатньо сформовані інтелектуальні та навчальні уміння і навички, відсутня позитивна навчальна і професійна самомотивація, нерозвинена пізнавальна активність, у багатьох учнів виявляється неадекватна, занижена самооцінка, що характеризується невпевненістю у своїх можливостях, підвищеним рівнем тривожності та агресивності.

Діяльність практичного психолога спрямована на створення та організацію таких психолого-педагогічних умов, що забезпечують особистісний розвиток кожного підлітка, його емоційний комфорт; оптимізацію пізнавальної діяльності кожного учня, що сприяє ефективності комунікативних умінь і навичок, самоприйняття і саморозвитку особистісних якостей.

5 стратегія: "соціально-психологічна адаптація практичного психолога відбувається переважно через взаємодію з усіма учасниками навчально-виховного процесу".

Практичний психолог професійно-технічного навчального закладу професійну діяльність організовує відповідно до таких завдань:

- сприяння психічному, психофізичному і особистісному розвитку підлітків у процесі професійного становлення і опанування ними майбутньої професії;
- розвиток індивідуальних особливостей підлітків, їх інтересів, здібностей, відчуттів, стосунків, захоплень, життєвих планів і т.д.;
- створення у навчальному закладі сприятливого психологічного клімату для розвитку особистості учня;
- організація продуктивного спілкування підлітків з дорослими людьми й однолітками;
- надання своєчасної психологічної допомоги і підтримки як підліткам, так і їх батькам, педагогам, майстрам.

Адміністрація професійно-технічного навчального закладу та практичний психолог активно співпрацюють у реалізації принципів співробітництва, партнерства, співтворчості, що моделює виховання за зразком переходу від навчально-дисциплінарної моделі організації психолого-педагогічного процесу до особистісно зорієнтованої моделі.

Взаємодія практичного психолога і педагога відбувається в умовах активного відкритого обговорення проблем, продуктивної комунікації.

Скоординованість дій практичного психолога і майстрів навчального закладу забезпечує єдність, ефективність психолого-педагогічного впливу на особистість учня.

Відповідно до вищевикладених стратегій, соціально-психологічна адаптація практичного психолога професійно-технічного навчального закладу – це узгодження взаємних очікувань практичного психолога і суб'єктів навчально-виховного процесу, який характеризується гнучкою соціально-професійною позицією, професійною і рольовою ідентичністю у системі формальних і неформальних стосунків у колективі, освоєнням нових моделей соціальної поведінки; створенням особистісно комфортної та соціально-оптимальної професійної діяльності, задоволенням рольових очікувань усіх учасників навчально-виховного процесу та реалізацією самоствердження і творчого самовираження.

Висновки дослідження. Створена модель соціально-психологічної адаптації практичного психолога у ході дослідження дозволяє вирішити низку проблем:

- конкретизувати вимоги до професійної діяльності практичних психологів професійно-технічних навчальних закладів;

- здійснити навчально-методичне забезпечення процесу адаптації психологів-початківців;
- забезпечити організацію та створити умови для здійснення супервізії практичного психолога професійно-технічного навчального закладу;
- організувати впровадження та апробацію "Програми формування готовності педагогічного колективу до взаємодії із практичним психологом навчального закладу".
- активізувати процес самопізнання, самоствердження і творчого самовираження практичних психологів професійно-технічних навчальних закладів.

Аналіз й об'рунтування моделі соціально-психологічної адаптації практичних психологів реалізує поетапне формування адаптованості на основі наступності цілей, змісту, організаційних форм, методів, засобів та критеріїв ефективності діяльності, а також теоретичне вивчення соціально-психологічних чинників і механізмів адаптації.

Перспектива подальшого вивчення передбачає дослідження впливу соціально-психологічних чинників на адаптацію практичних психологів, вивчення процесу становлення та функціонування механізмів професійної ідентичності практичних психологів професійно-технічних навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ильясов Ф. Н. Удовлетворенность трудом (анализ структуры, измерение, связь с производственным поведением) [Электронный ресурс] / Ф. Н. Ильясов. – Ашхабад : Ылым (Наука), 1988. – 100 с. – Режим доступа : http://iliassovfn.narod.ru/job_sat/oglavlenie.html.
2. Кряжева И. К. Социально-психологические факторы адаптивности личности : дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / И.К. Кряжева. – М., 1980. – 159 с.
3. Пикельная В. С. Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школоведческий аспект) : автореф. дисс. на соискание научн. степени доктора пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / В. С. Пикельная. – К., 1993. – 39 с.

УДК 159.9.01

ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Бондаренко Л.О.

У статті аналізуються концепції та підходи до вивчення соціальних уявлень, представлених у сучасній психології. Розглянуто предмет